

EKONOMİK KRİZLERİN TURİZM SEKTÖRÜNE OLAN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN ANALYSIS ON THE IMPACT OF ECONOMIC CRISES OVER TOURISM SECTOR

DOI:10.17755/esosder.14394

Nurettin AYAZ¹

Öz

Ekonomik konjonktürdeki olumsuzluklara karşı oldukça duyarlı olan sektörlerden bir tanesi de turizmdir. Lüks, konfor, boş zamanı değerlendirme ve kültür gibi zorunlu olmayan ihtiyaçların karşılandığı turizm sektöründe ekonomik kriz dönemleri, lüks tüketimden uzak durma şeklinde ortaya çıkan sosyolojik eğilim nedeniyle, seyahati vazgeçilebilir bir ihtiyaç haline dönüştürebilmektedir.

Bu çalışmada içerik analizi yöntemi ve doküman incelemesi kapsamında, 1990 yılı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan ulusal ve küresel düzeydeki ekonomik krizlerin turizm sektörüne olan etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda ekonomik krizler (1994 Ekonomik Krizi, Kasım 2000 Ekonomik Krizi, Şubat 2001 Krizi, 2008 Ekonomik Krizi) sonrasında gelir, turist, tesis, oda ve yatak sayısının Türkiye turizmi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçları göstermiştir ki ulusal ekonomik krizlerin dış aktif turizmi olumlu yönde, turizm yatırım belgeli konaklama tesislerinin oda ve yatak sayılarını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Küresel bazlı ekonomik krizlerin ise Türkiye’de turizm yatırım belgeli konaklama tesislerinin oda ve yatak sayılarının azaltılması dışında olumsuz bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Çalışmanın gelecekte Türkiye’de ortaya çıkabilecek olası ekonomik krizlerde turizm sektörü için bir yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik kriz, turizm sektörü, içerik analizi, Türkiye.

Abstract

Tourism is one of the economic sectors that is highly sensitive to negative conjectural developments in the economy. Tourism sector meets the demands such as luxury, comfort and leisure time activity, which are dispensable during times of economic difficulties as a result of the sociological trends.

This study uses content analysis and document analysis methods in order to analyze the impact of the economic crises that occurred in post-1990 Turkey over the country’s tourism sector. Within this context, the impact of the 1994, 2000, 2001 and 2008 economic crises over the variables of touristic income, number of tourists, and the occupancy rates of bed and room.

The study suggests that national economic crises have a positive impact on foreign tourism but negatively influence the room and bed numbers of the accommodation facilities with tourism investment license. On the other hand, global economic crises have no negative impact on tourism with the exception of a decrease in the number of beds and rooms of the accommodation facilities with tourism investment license. The findings may be used to guide the tourism sector in case of a future economic crisis.

Key Words: Economic crisis, tourism sector, content analysis, Turkey.

¹ Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü,
nurettinayaz@karabuk.edu.tr

1. GİRİŞ

Ekonomik hayat her zaman aynı düzeyde seyir etmez ve sürekli bir değişim içinde bulunur. Ekonominin canlı olduğu bir dönemin ardından sıkıntılı dönemler görülebilir. Ekonomik kriz olarak adlandırılan bu sıkıntılı dönemlerde ekonominin içinde yer alan alt sektörler, kendi içinde bazı olumsuz etkilere maruz kalabilirler. Genellikle krizin boyutları hakkında bilgi veren temel göstergeler; döviz kurlarındaki büyük dalgalanmalar, gecelik faizlerde yaşanan aşırı yükselmeler ve döviz rezervlerindeki önemli miktarda azalmalardır (Eren ve Süslü, 2001). Ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olaylarla ilişkilendiren ekonomik krizler; makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda etkileyebilecek sonuçlar ortaya çıkarması açısından oldukça önemlidir. Ani talep daralmaları, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, banka krizleri ve borsada çöküş ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı yansımalarıdır (Esen ve Uyar, 2011).

Ekonomi içinde yer alan 57 alt sektörden bir tanesi de turizm sektörüdür. Turizm gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere, turizm potansiyeline sahip birçok ülkede; istihdama, gelir düzeyine, iç ve dış borç yükünün hafiflemesine, ödemeler dengesine ve sonuç olarak da ülke insanının refah düzeyinin yükselmesine önemli ölçüde katkı sağlar (Marcouiller vd., 2004). Bununla birlikte ülkenin sosyoekonomik gelişme düzeyine ve politik istikrarına ve dünya ekonomik konjonktüründeki olumsuzluklara karşı oldukça duyarlı olan turizm sektöründe risk oldukça yüksektir. Turizm sektörünün zorunlu olmayan ihtiyaçları (lüks, konfor, boş zamanları değerlendirme, kültür) karşılayan sektör olması, riski artıran temel nedenlerdir (Ünlüönen vd., 2007). Ekonomik kriz dönemlerinde lüks tüketimden uzak durma, daha sade ve ihtiyaçlara yönelik yaşam, genel bir sosyolojik eğilimdir. Bu eğilimin sonucu olarak önünü görememe ve ekonomik belirsizlikler, tüketiciyi turizm gibi lüks tüketimden uzaklaştırabilir.

Bu çalışmada, 1990 yılı sonrası ulusal ve küresel ölçekte ortaya çıkan ekonomik krizlerin Türkiye turizm sektörüne olan etkileri üzerine kavramsal düşünce geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, dünya turizminde en çok seyahat edilen ilk 10 ülke arasında yer alan ve Akdeniz'in dördüncü büyük destinasyonu olma noktasında bulunan Türkiye'de, ekonomik krizler sonrasında turizm sektörünü gelir, turist, tesis, oda ve yatak sayısı bakımından mevcut durumu doküman incelemesi kapsamında değerlendirmektedir. Çalışmanın gelecekte Türkiye'de ortaya çıkabilecek ekonomik krizlerde turizm sektörü için yol gösterici olması beklenmektedir.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Bu bölümde ekonomik kriz, Türkiye'de 1990 sonrası yaşanan ekonomik krizler, turizm sektörü ve kriz konuları hakkında üretilmiş yazılı kaynakların değerlendirilmesine yer verilmektedir.

2.1. Ekonomik Kriz

Literatürde "bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar" (Kibritçioğlu, 2001) ekonomik kriz olarak tanımlanmaktadır. Ekonominin canlı olduğu bir dönemin ardından sıkıntılı dönemler olarak ortaya çıkan ekonomik krizler, üretim faktörlerinin tam kullanılmadığı, yatırım ve tüketim harcamalarının daraldığı, kredi taleplerinin zayıfladığı, paranın istikrarını kaybettiği dönemlerde "düşük konjonktür" olarak da adlandırılabilir. (Esen ve Uyar, 2011)

Ekonomik krizler ortaya çıkış şekillerine göre reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak iki boyutta ele değerlendirilmektedirler. Finansal krizlerin doğacağına dair ön göstergelerin başında reel kurun aşırı değerlenmesi, M2 para arzının (ekonomideki nakit para, vadesiz mevduat, çekler ve kısa dönem vadeli mevduatlar) uluslararası rezervlere olan oranında ve/veya cari açıkların milli gelire (GSMH'ya) oranında aşırı yükselmeler gelmektedir. Kriz beklentisinde dikkate alınan diğer bir gösterge M2 para arzının uluslar arası rezervlere olan oranıdır. Bu oranın yüksek olması, kendi kendini besleyen krizlerin ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. Sermaye hareketlerinin yoğun olduğu bir ekonomide dikkat edilmesi gereken diğer bir gösterge cari açıkların Gayri Safi Milli Hasıla oranı olmaktadır. Bu oranın % 4'ü geçmesi durumunda, ülkenin finansal kriz açısından tehlikeli bölgeye girmiş olduğu kabul edilir. Bir ekonomide finansal krizin boyutları hakkında bilgi veren temel göstergeler; döviz kurlarındaki büyük dalgalanmalar, gecelik faizlerde yaşanan aşırı yükselmeler ve döviz rezervlerindeki önemli miktarda azalmalardır (Eren ve Süslü, 2001).

Ekonomik krizlerin işletmelerin faaliyetleri üzerindeki etkileri doğrudan ve dolaylı olarak ortaya çıkabilmektedir. Doğrudan etkiler; mal ve hizmetlerde arz-talep dengesinin bozulması, ülkenin ödemeler dengesindeki bozulmalar, ithalat ihracat rejimindeki değişimler, ekonomik ve psikolojik nedenlerle halkın satın alma gücünün azalması ve yüksek oranda enflasyon, dolaylı etkileri ise enflasyonist etkilerle yatırımların azalması, kârlılığın düşmesi, kredi darlığı ve kaynak yetersizliği nedeniyle işletmelerin büyüme gücünün azalması, politik çalkantılara bağlı olarak talebin frenlenmesi ve dolayısıyla üretimin düşmesi, grev ve lokavt gibi anlaşmazlıkların ortaya çıkması şeklinde olabilmektedir. Krizlerin nedenleri ne olursa olsun sonuçları; milli gelirin düşmesi, halkın fakirleşmesi, mali piyasalardaki dalgalanmaların artması sonucu da yatırımcıların zarar etmesi şeklinde ekonomik olumsuzluklar olarak ortaya çıkmaktadır (Tulay ve Erdönmez, 1999).

Dünya turizm sektörünün karşılaştığı ilk ciddi ekonomik kriz 2008-2009 Krizi olmuştur. Küresel düzeyde 15 ay devam eden kriz, uluslararası turist sayısında %12 azalma ile Mart 2009 ayında zirve yapmıştır. Turizm sektörü, bu kriz döneminde yurtiçi ve yurtdışı seyahatlerde ciddi azalma ve turistlerin seyahat alışkanlıklarında önemli değişikliklerle karşılaşmıştır (UNWTO, 2010).

2.2. Türkiye'de 1990 Sonrası Yaşanan Ekonomik Krizler

1990 yılından sonra ortaya çıkan ve Türkiye'yi etkileyen ekonomik krizler; 1994 Ekonomik Krizi, Kasım 2000 Ekonomik Krizi, Şubat 2001 Ekonomik Krizi ve 2008 Küresel Krizi olarak görülebilir ve bu krizler ana hatları ile şu şekilde değerlendirilebilir:

1994 Ekonomik Krizi: Popülist politikalar ve kamu harcamalarında hızlı artışın yarattığı yüksek borçlanmalar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Türkiye'ye yönelen yabancı sermayenin kısa vadeli ve spekülatif amaçlı sermaye oluşu, ülkeyi riskli bir pozisyona sokmuştur. Enflasyon oranları %80-90 gibi yüksek oranlara çıkmış ve faiz oranları da %100 seviyesini aşmıştır. Ekonomik istikrara duyulan güvenin azalması nedeniyle yabancı sermayenin ülkeyi terk etmek istemesi, kurlar üzerindeki baskı iyice artmış ve Merkez Bankası rezervlerinin kuru savunmak için kullanılması olanağının da ortadan kalkmasıyla 1994 yılında %100'lük bir devalüasyon gerçekleştirilmiş ve ekonomik göstergelerin bozulmasına neden olmuştur.

Kasım 2000 Ekonomik Krizi: Kasım 2000’de krizi tetikleyen en önemli faktör, bankacılık sektörü olmuştur. 1994 yılında bankaların çöküşünü önlemek amacıyla yürürlüğe giren mevduata %100 devlet garantisinin varlığı, bankaların riskli politikalar yürütmelerine neden olmuştur. Bunun yanında iç borçlanmanın çoğunlukla bankalardan temin edildiği için de bankalar gerçek bankacılık fonksiyonları yerine devleti fonlamayı tercih eder hale gelmişlerdir. Özellikle uygulamaya konulan program gereği kurun sabitlenmesi ile bankalar iç borçlanmayı finanse etmek için dış borçlanma yoluna girmişler, bu durum bankaların açık pozisyonlarının artmasına neden olmuştur.

Şubat 2001 Ekonomik Krizi: Kasım 2000’de başlayan likidite krizi, alınan önlemlerle giderilse de ekonomide bozulan dengeler, 2001 yılına kadar devam etmiştir. Şubat 2001’de yaşanan siyasi gerginlik ile başlayan dövize hücum, krizin tetikleyicisi olmuştur.

2008 Ekonomik Krizi: İnsan kaynaklı bir krizdir. Krizin temel nedeni, ipotekli konut kredileriyle ilgili politikalar. Temel olarak krizin nedenleri; verilen Mortgage kredilerinin yapısının bozulması, faiz yapısındaki uyum problemi, konut fiyatlarındaki aşırı artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecinde ki sorunlar olmuştur (Acar, 2009: 19). Başlangıç noktası, ABD’de bankaların verdiği konut kredileridir. Bu konut kredilerini kullanan kişilerin geri ödemesinde yaşadığı sıkıntılar ve geri ödeme sırasında konutların değerlerinin panik satışlar nedeni ile oldukça düşmesi nedeni ile konut kredileri ödenemez duruma gelmiştir. Konut değerleri, konutlar satılsa dahi konut kredilerini karşılayamaz duruma getirmiştir.

Bu durum konut kredisi veren bankaları zor durumda bırakmış ve hisse senetleri borsada hızlı bir şekilde değer kaybetmiştir. Bu durum, bankaların zor durumda kalması ve bu bankalara kredi veren dünya’nın birçok yerindeki bankaları da sıkıntıya sokmuştur.

Dünyanın birçok yerinde gayrimenkul yatırımı yapan bankalar da konut fiyatlarının hızlı bir şekilde geri gelmesi ile sıkıntıya düşmüşlerdir. Hisse senedi değerleri borsalarda hızlı bir şekilde değer kaybetmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme üzerinde büyük etkisi olan inşaat sektöründe, konut fiyatlarının hızlı şekilde düşmesi ve konutların satılmayacağı düşüncesi, yeni konut yapımını durdurmuştur. Bu sebeplerden dolayı uluslararası finansal piyasalarda bir kaos yaşanmaya başlanmıştır.

2.3. Turizm Sektörü ve Kriz

Turizm, gelişmekte ve endüstrileşmekte olan ülkeler için milyonlarca insana bol miktarda para ve işgücü imkânı sağlayan dünyadaki önemli aktivitelerden birisidir (Sinclair, 1997). Özellikle uluslararası turizm pazarına hitap edebilen ülkeler; döviz girdisi sağlayarak ödemeler dengesini düzeltebilir, üretim süreçlerine yönelik teknolojik donanım için finansman ile istihdam ve ekonomik büyümelerine katkı sağlayabilirler (Marin, 1992).

Olumlu konjonktürel değişimlerde turizm, ekonominin genişlemesine ve canlanmasına neden oluşturur. Seyahate çıkanların sayısında ve harcamalarda bir artış görülür. Olumsuz konjonktürel değişimlerde ise ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması, kendisini turistik tüketimde de hissettirir. Kişilerin gelirleri azaldığından, bütçelerinde seyahat ve turizm için ayırdıkları paylarda azalır. Bu durumun sonucu olarak turizm sektörüne olan talep yetersizliğinden konjonktürel işsizlik oluşur. Ekonomik istikrarsızlık nedeniyle ortaya çıkan fiyat artışları, maliyetlerin yükselmesine neden olur. Fiyatlardaki devamlı değişimler turizm talebini etkiler ve önceden belirli fiyatlar üzerinden yapılmış olan rezervasyon anlaşmalarında taraflar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkabilir (Olalı ve Timur, 1988; Ünlüönen vd., 2007).

Turistik tüketim harcamalarının fiyat değişimleri karşısında büyük hassasiyete sahip olması nedeniyle enflasyon olayı turizm sektörü için önemli bir sorun olarak görülmelidir. Enflasyonun turizm üzerine etkisi iç turistik talebin azalması şeklinde gözlemlenir. Ayrıca turizm sektörü; maliyet ve talep enflasyonlarından etkilenen bir sektördür. Kriz bağlantılı döviz oynamaları, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar havayolu taşımacılığının ve turist gönderen tur operatörlerinin riskini artırmaktadır. Finansal krizlerin sonucunda oluşan devalüasyon, yabancı turistler için satın alma gücünü artırır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde finansal kriz sonucu, devalüasyon uygulamaları halkın huzursuzluğunu artırdığında turizm sektörü üzerinde olumsuz etkiler oluşturur (Olalı ve Timur, 1988; Okumuş, 2001; Önal ve Berikol, 2004).

Ekonomik krizlerin etkisini azaltmak amacıyla yapılan devalüasyon, dış turizmi olumlu olarak etkileyen faktörlerden birisidir. Kısa dönemde etkinliği yüksektir. Seyahate çıkmak için plan aşamasında olan belli bir bütçeye sahip turist, devalüasyon nedeniyle daha ucuz hale gelen ülkeyi tercih edecektir (Ünlüönen vd., 2007;186). Turizm sektörü kontrol altına alınamayan birçok dış etkenden etkilenen politik ve siyasi istikrarsızlıklara son derece duyarlı bir sektördür. Bu sebepten dolayı turizm planlamacılarının politikalarını belirlerken daha dikkatli olması ve kriz ortamlarından en az etkilenmeyle çıkacak şekilde çalışmalarını yürütmeleri gerekmektedir. Ayrıca iç turizmin kriz ortamlarından çıkışta önemli destek olabileceği unutulmamalıdır (Ünlüönen ve Kılıçlar, 2004).

2.4. Türkiye Turizmi ve Ekonomik Krizler

Türkiye’de krizlerin turizm endüstrisine olan etkilerini ölçmeye yönelik çalışmalarda; Türkiye’nin sürekli olarak ekonomik krizlere açık bir ülke olduğu, işletmelerin krize hazırlıklı olmadıkları ve kriz yönetimi konusunda yeterli bilgiye sahip bulunmadıkları, turizm sektöründe ortaya çıkan krizlerin uzun vadede bazı fırsatlara yaratabileceği ancak bu fırsatların işletmelerinin becerileri doğrultusunda başarıya ulaşabileceği, ekonomik krizin uzun vadede oda fiyatlarının düşmesi, personel azatlımı, satışların düşmesi, kârın düşmesi şeklinde bazı olumsuzluklar yaratacağı düşünülmektedir. Finansal krizlerin dış turizmi olumlu, iç turizmi ise olumsuz etkileyebileceği ve finansal krizlerde işletmeye yabancı ortak alınmasına dikkat çekilmektedir (Okumuş 2001; Okumuş ve Çiçek 2002; Önal ve Berikol 2004).

Koroğlu (2004) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’nin turizm gelirleri ve krizler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu incelemede, 1985-2002 yılları arasında Türkiye’de meydana gelen krizler içerisinde, turizm gelirlerinin azalmadığı tek kriz türü olarak ekonomik krizler, adres gösterilmiştir. Esen ve Uyar (2011) tarafından yapılan araştırmada, 2008 Ekonomik Krizi’nin Batı Karadeniz Bölgesi otel işletmelerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Araştırma bulguları; oda sayısı fazla olan konaklama işletmelerin, oda sayısı küçük olanlara göre krizden daha az etkilendiklerini ve büyük otellerin, grup turlarla çalışma imkânlarından dolayı avantaj sağladıkları yönündedir. Bununla birlikte, sektörde uzun süredir faaliyet gösteren firmaların krizden daha az etkilendikleri ve yabancı turistlerin ekonomik kriz sürecinde bölgeye olan taleplerinde bir azalmanın olmadığı yönündedir.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, alan yazın taraması ve doküman incelemesi olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ikincil veriler, ilgili literatürden, birincil veriler ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) turizm istatistiklerinin kronolojik olarak içerik analizi ile incelenmesinden elde edilmiştir.

Harris (2001), içerik analizi sürecinin; araştırma sorusunun/sorularının belirlenmesi, örneklem, analiz birimlerinin belirlenmesi, kullanılacak kategorilerin saptanması, kodlamanın yapılması ve geçerlilik ve güvenilirliğin tespit edilmesi aşamalarını kapsaması gerektiği önermektedir. Bu kapsamda araştırma problemi şu şekilde belirlenmiştir:

Türkiye’de ekonomik kriz dönemlerinde turizm gelir ve giderleri, gelen ve giden turist sayıları, işletme ve yatırım belgeli konaklama tesis-oda-yatak sayıları nasıl bir değişim sergilemiştir?

Araştırmanın örneklemini Türkiye’de 1990-2009 dönemine ilişkin turizm istatistikleri olarak kabul edilmiştir. Analiz birimleri olarak ise TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) istatistikleri esas alınmıştır. Tema kodları olarak "turizm geliri, turizm gideri, gelen yabancı turist sayısı (inbound) ve giden yerli turist sayısı (outbound), turizm işletme belgesi, turizm yatırım belgesi, tesis sayısı, oda sayısı ve yatak sayısı" ifadeleri esas alınmıştır. Araştırma, bu tema kodlarını içeren TÜİK verileri üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği kapsamında, TÜİK en güvenilir kurum olarak kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında 1993-2009 yılları arasında Türkiye ölçeği üzerinde etkisini hissettiren üç ulusal ekonomik kriz (1994 Ekonomik Krizi, Kasım 2000 Ekonomik Krizi, Şubat 2001 Ekonomik Krizi) ve bir küresel ekonomik kriz (2008 Ekonomik Krizi) tespit edilmiştir. Bu krizler; dış aktif turizm gelirleri, gelen yabancı turist sayısı, dış pasif turizm giderleri, giden yerli turist sayısı, turizm işletme belgeli ve turizm yatırım belgeli konaklama işletmelerinin tesis, oda ve yatak sayısı boyutuyla turizm sektörü ilişkilendirilmiştir.

Veriler, dinamik analiz türlerinden olan "karşılaştırmalı tablo analizi" kapsamında, ilk yıl temel yıl alınmak suretiyle, her yıl bir önceki yıllarla karşılaştırılmıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan tabloların kalemlerindeki artış ve azalışlara yönelik değişim yüzdesi, yatay yüzde hesaplama yöntemi (Hesaplanan Yıl Tutarı-Önceki Yıl Tutarı)/Önceki Yıl Tutarı) kullanılarak hesaplanmıştır.

4. BULGULAR

Türkiye’deki ekonomik kriz dönemleri öncesinde ve sonrasında ki yıllara ilişkin turizm gelir ve giderleri, gelen ve giden turist sayıları, işletme ve yatırım belgeli konaklama tesis-oda-yatak değişimini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmamıza yönelik tanımlayıcı bilgiler ve bulgular Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4’te sunulmuştur.

Türkiye’deki ekonomik kriz dönemlerinin, dış aktif turizm gelirleri ve gelen yabancı turist sayısına olan etkisinin ortaya çıkarılması amacıyla Tablo 1 düzenlenmiştir. Tablo 1 verilerinde görüldüğü üzere 1994 Ekonomik Krizi döneminde dış turizm gelirleri %9,1 oranında, kriz sonrası dönem olan 1995 yılında ise %14,7 oranında artmıştır. Benzer şekilde olmak üzere Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısı; kriz döneminde %2,6 oranında, kriz sonrası dönem olan 1995 yılında ise %15,7 oranında artış göstermiştir. Kasım 2000 Ekonomik Krizi’nde ise dış turizm gelirleri (%46,8) ve gelen yabancı turist sayısı (%39,3) bir önceki yıla göre artmıştır. Aynı şekilde Şubat 2001 Krizi’nde turizm gelirlerinde %31,8 ve turist sayısında %11,4 yükseliş görülmektedir. Bu sonuçlar kapsamında, Türkiye’de oluşan ulusal finansal krizlerin (1994 Ekonomik Krizi, Kasım 2000 Ekonomik Krizi, Şubat 2001 Ekonomik Krizi) dış aktif turizmi olumlu etkilediği, turizm gelirleri ve yabancı turist sayısını artırdığı sonucunu çıkarabiliriz. Bu durum, ulusal finansal krizlerin dış turizmi olumlu etkilediği (Okumuş 2001; Okumuş ve Çiçek 2002; Önal ve Berikol 2004; Köroğlu,2004; Ünlüönen vd., 2007) sonucunu doğrulamaktadır.

Tablo 1: Türkiye'deki Ekonomik Kriz Dönemleri, Dış Aktif Turizm Gelirleri ve Gelen Yabancı Turist Sayıları

Yıllar	Dış Aktif Turizm Gelirleri (1000 \$)	Değişim (%)	Gelen Yabancı Turist Sayısı	Değişim (%)
1994 Ekonomik Krizi				
1993	3.959.000		6.525.202	-
1994	4.321.000	9,1	6.695.705	2,6
1995	4.957.000	14,7	7.747.389	15,7
Kasım 2000 Ekonomik Krizi				
1999	5.203.005		7.487.365	
2000	7.636.000	46,8	10.428.153	39,3
2001	10.066.512	31,8	11.619.909	11,4
Şubat 2001 Ekonomik Krizi				
2000	7.636.000		10.428.153	-
2001	10.066.512	31,8	11.619.909	11,4
2002	11.900.925	18,2	13.248.176	14,0
2008 Ekonomik Krizi				
2007	18.487.008		23.340.911	-
2008	21.950.807	18,7	26.336.677	12,8
2009	21.249.335	-3,2	27.077.114	2,8

Finansal krizlerin diğer bir türü olan, küresel finansal krizler kapsamında gerçekleşen 2008 Ekonomik Kriz döneminde Türkiye'nin dış aktif turizm gelirleri, bir önceki dönem olan 2007 yılına göre %18,7 ve turist sayısında %12,8 oranında artmıştır. Kriz sonrası dönem olan 2009 yılında ise turizm gelirlerinde %3,2 azalış ve turist sayısında %2,8'lik artış şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bulgular kapsamında küresel finansal krizlerin dış turizmi olumsuz etkilediği görüşü (Okumuş 2001; Okumuş ve Çiçek 2002; Önal ve Berikol 2004; Ünlüönen vd., 2007), dış turizm gelirleri boyutunda doğrulanırken, gelen yabancı turist sayısı boyutunda bu araştırmada doğrulanmamıştır. Bu kapsamda, küresel ekonomik krizlerin dış turizmi, turizm gelirleri boyutunda olumsuz etkilediği söylemek yerinde olacaktır.

Türkiye'deki ekonomik kriz dönemlerinin dış pasif turizm giderleri ve yurt dışına giden yerli turist sayısına olan etkisinin belirlenmesi bağlamında Tablo 2 düzenlenmiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere 1994 Ekonomik Krizi döneminde, dış turizm giderleri %7,3 azalmıştır. Yurt dışına çıkış yapan turist sayısı ise %6,4 oranında artış göstermiştir. Kriz sonrası dönemde (1995), turizm giderleri %5,2 ve gelen yabancı turist sayısı %14,8 oranında artış sergilemiştir. Kasım 2000 Ekonomik Krizi'nde turizm giderleri %16,3 ve giden yerli turist sayısı %10,9 olmak üzere artmıştır. Şubat 2001 Ekonomik Krizi'nde ise turizm giderleri kriz öncesi döneme göre %1,6 artarken ve yurt dışına çıkış yapan yerli turist sayısında %8,0 oranında düşüş görülmektedir. Bu sonuçlar kapsamında Türkiye'de oluşan ulusal finansal krizlerin (1994 Ekonomik Krizi, Kasım 2000 Ekonomik Krizi, Şubat 2001 Ekonomik Krizi) dış pasif turizmi olumsuz etkilediği söylenemez. Benzer şekilde küresel bir ekonomik kriz olan 2008 Ekonomik Krizi döneminde de turizm giderleri bir önceki döneme göre %7,6, bir sonraki döneme (2009 yılı) göre %18,2 oranında artış göstermiştir. Ülke dışına çıkış yapan yerli turist sayısı da benzer şekilde olmak üzere 2008 kriz döneminde %10,4 oranında, kriz sonraki dönem olan 2009 yılında %6,3 oranında artmıştır.

Bu sonuçlar çerçevesinde ülke dışına çıkan yerli turist sayısı boyutunda, küresel ekonomik krizlerin Türkiye'yi etkilemediği, ulusal ekonomik krizler boyutunda 2001 Ekonomik Kriz dönemi hariç yurt dışına çıkış yapan yerli turist sayısını azaltmadığını söyleyebiliriz. Bu sonuçlar kapsamında Türkiye'de ulusal ve küresel ekonomik krizlerin, lüks tüketimden uzak durma şeklinde ve seyahatten vazgeçme davranışı şeklinde ortaya çıkan

eğilimin tersine bir görünüm sergilediği ve bu durumun sosyolojik olarak araştırılması gereken bir konu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 2: Türkiye'deki Ekonomik Kriz Dönemleri Dış Pasif Turizm Giderleri ve Giden Yerli Turist Sayıları

Yıllar	Dış Pasif Turizm Giderleri (1000 \$)	Değişim (%)	Giden Yerli Turist Sayısı	Değişim (%)
1994 Ekonomik Krizi				
1993	934.000	-	3.312.758	-
1994	866.000	-7,3	3.524.097	6,4
1995	911.000	5,2	4.045.209	14,8
Kasım 2000 Ekonomik Krizi				
1999	1.471.000	-	4.759.211	-
2000	1.711.000	16,3	5.279.099	10,9
2001	1.738.000	1,6	4.856.816	-8,0
Şubat 2001 Ekonomik Krizi				
2000	1.711.000	-	5.279.099	-
2001	1.738.000	1,58	4.856.816	-8,0
2002	1.880.000	8,17	5.129.591	5,6
2008 Ekonomik Krizi				
2007	3.259.625	-	8.937.660	-
2008	3.506.888	7,6	9.869.521	10,4
2009	4.145.741	18,2	10.493.175	6,3

Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik krizlerin turizm yatırım belgeli ve turizm işletme belgeli konaklama işletmeleri üzerine olan etkilerini belirleyebilmek amacıyla Tablo 3 ve Tablo 4 düzenlenmiştir.

Tablo 3: Türkiye'deki Ekonomik Kriz Dönemleri ve Turizm Yatırım Belgeli Tesis, Oda ve Yatak Sayıları

Yıllar	Turizm Yatırım Belgeli					
	Tesis Sayısı	Değişim (%)	Oda Sayısı	Değişim (%)	Yatak Sayısı	Değişim (%)
1994 Ekonomik Krizi						
1993	1.788	-	132.395	-	276.037	-
1994	1.578	-11,7	114.913	-13,2	240.932	-12,7
1995	1.334	-15,4	96.517	-16,0	202.483	-15,9
Kasım 2000 Ekonomik Krizi						
1999	1.311	-	114.840	-	245.543	-
2000	1.300	-0,8	113.452	-1,2	243.794	-0,7
2001	1.237	-4,8	106.683	-6,0	229.047	-6,0
Şubat 2001 Ekonomik Krizi						
2000	1.300	-	113.452	-	243.794	-
2001	1.237	-4,8	106.683	-6,0	229.047	-6,0
2002	1.138	-8,0	102.972	-3,5	222.876	-2,7
2008 Ekonomik Krizi						
2007	776	-	112.541	-	254.191	-
2008	772	-0,5	113.487	0,8	258.287	1,6
2009	754	-2,8	103.119	-8,4	231.456	-8,9

Türkiye'de yeni turizm tesisi türlerinin gelişmesine olanak sağlanması, mevcut turizm yatırım ve işletmelere ait tesislerin geliştirilmesi, turizm tesislerinin asgari niteliklerinin belirlenmesi, bu tesisler arasında standart birliğinin sağlanması ve kalitenin yükseltilmesi kapsamında turizm tesislerine turizm yatırımı ve turizm işletmesi belgeleri verilmektedir. Turizm yatırım belgesine sahip bulunan sermaye sahipleri; gümrük vergisi, katma değer

vergisi ve bankalardan çekilen kredilere uygulanan kaynak kullanımını destekleme fonu ödememe hakkına sahip olabilmekteler ve tesis mülkiyetinin alınması aşamasında da düşük faizli krediler kullanabilmektedir. Tesisin işletmeye geçiş aşamasında verilen Turizm İşletme Belgesi'ne sahip bulunan turizm işletmeleri ise enerji desteği, turizm ve işletme kredileri, haberleşme ve telekomünikasyon avantajları, su ücretlerinin bölge genelinde uygulanan en düşük tarifeden ödeme, yabancı personel çalıştırma, turizm geliştirme fonu avantajları, taşınmaz malların turizm amaçları doğrultusunda kullanılmasına yönelik avantajlar elde edebilmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere 1994 yılında %11,7, 2000 yılında %8, 2001 yılında %4,8 ve 2008 %0,5 oranında olmak üzere konaklama tesisleri sayısında azalmalar görülmektedir. Aynı durum, oda ve yatak sayılarında da gözlemlenmektedir. Bu sonuçlar kapsamında Türkiye'yi etkileyen finansal krizlerin turizm işletme belgeli yatırımları olumsuz etkiliğini söylemek yerinde olacaktır.

Tablo 4 incelendiğinde 1994 Ekonomik Krizi döneminde turizm işletme belgeli konaklama tesis sayısı %9,6 ve kriz sonrası dönem olan 1995 yılında ise %3,7 oranında artmıştır. Kasım 2000 Ekonomik Krizi döneminde turizm işletme belgeli konaklama tesislerinin sayısı %4,3 oranında azalırken, 2001 ve 2008 kriz dönemlerinde %9,5 ve %2 oranında artış göstermiştir. Ayrıca 1993-2009 yılları arasında turizm işletme belgesine sahip konaklama işletmelerinin oda ve yatak sayıları artış göstermiştir. Bu sonuçlar kapsamında Türkiye'deki finansal krizlerin turizm yatırım belgeli tesisleri olumsuz etkilediği, turizm işletme belgeli tesisleri ise etkilemediğini söylemek mümkündür.

Tablo 4: Türkiye'deki Ekonomik Kriz Dönemleri Turizm İşletme Belgeli Tesis, Oda ve Yatak Sayıları

Yıllar	Turizm İşletme Belgeli					
	Tesis Sayısı	Değişim (%)	Oda Sayısı	Değişim (%)	Yatak Sayısı	Değişim (%)
1994 Ekonomik Krizi						
1993	1.581	-	113.995	-	235.238	-
1994	1.729	9,3	128.065	12,3	265.136	12,7
1995	1.793	3,7	135.436	5,7	280.463	5,7
Kasım 2000 Ekonomik Krizi						
1999	1.907	-	153.749	-	319.313	-
2000	1.824	-4,3	156.367	1,7	325.168	1,8
2001	1.998	9,5	177.371	13,4	368.814	13,4
Şubat 2001 Ekonomik Krizi						
2000	1.824	-	156.367	-	325.168	-
2001	1.998	9,5	177.371	13,4	368.814	13,4
2002	2.124	6,3	190.327	7,3	396.148	7,4
2008 Ekonomik Krizi						
2007	2.514	-	251.987	-	532.262	-
2008	2.566	2,0	268.633	6,6	567.470	6,6
2009	2.625	2,3	289.383	7,7	608.765	7,2

Araştırma bulguları kapsamında Türkiye'yi etkileyen ulusal ekonomik krizlerin (1994 Ekonomik Krizi, Kasım 2000 Ekonomik Krizi, Şubat 2001 Ekonomik Krizi) dış aktif turizm gelirlerini ve gelen yabancı turist sayısını artırarak dış aktif turizmini olumlu yönde etkilediği, dış pasif turizm giderleri ve giden yerli turist sayısını azaltmadığı, turizm yatırım belgeli konaklama tesis, oda ve yatak sayısını düşürdüğü, turizm işletme belgeli konaklama işletmelerini etkilemediği görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'yi etkileyen küresel finansal krizlerin ise turizm yatırım belgeli konaklama tesis, oda ve yatak sayısını azaltması dışında olumsuz etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir ülkenin ekonomisinde yaşanan yüksek enflasyon, bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar, döviz kurlarında meydana gelen beklenmedik değişimler, istikrarsızlık, denetimsiz rekabet, dış borçlar, kredi taleplerinde ani artışlar, geleceğin belirsizliği, devalüasyon gibi sorunlar nedeniyle piyasadaki arz-talep dengesinin bozulması durumunda bir ülkede ki kurum ve kişilerin mali krizlerle karşılaşması (Kalpaklıoğlu, 2010) ve bu krizlerinden ülke içindeki ekonomik sektörlerin etkilemesi olasıdır.

Bu çalışmada 1993-2009 yılları arasında Türkiye'yi etkileyen ekonomik krizlerin dış aktif turizm gelirleri, dış pasif turizm giderleri, gelen yabancı turist sayısı, giden yerli turist sayısı ve konaklama sektöründeki tesis, oda ve yatak sayısına yönelik etkisi ortaya konulmuştur. Gerçekleştirilen yatay yüzde hesaplama yöntemi ile ulusal ekonomik krizlerin dış aktif turizmi olumlu yönde, turizm yatırım belgeli konaklama tesislerinin oda ve yatak sayılarını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Küresel bazlı ekonomik krizlerin ise Türkiye ölçeğinde turizm yatırım belgeli konaklama tesislerinin oda ve yatak sayılarının azaltılması dışında olumsuz bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar ilgili alan yazınla (Okumuş 2001; Okumuş ve Çiçek 2002; Önal ve Berikol 2004; Köroğlu, 2004; Ünlüönen vd., 2007; Esen ve Uyar, 2011) da desteklenmektedir.

Bu sonuçlara bağlı olarak Türkiye'de turizm sektörü ulusal ve küresel ekonomik krizlerden çok az etkilenen bir sektör konumundadır. Bununla birlikte, ekonomik kriz dönemlerinde turizmin gelir etkisi, krizin ulusal veya küresel boyutlu olma durumuna göre farklılık gösterebilmektedir. Ulusal boyutlu bir ekonomik kriz durumunda ülke, devalüasyona yöneldiğinde dış kaynaklı gelir etkisini olumlu hale çevirebilme şansına sahip bulunmaktadır. Ancak ülkede uluslararası küresel boyutlu bir kriz durumunda, turizmin dış kaynaklı gelir etkisinin ekonomik bir çözüm yolu olarak kullanılması pek mümkün gözükmemektedir. Bu durumda turizm sektörü için önerilebilecek en iyi alternatif seçenek makro beklentileri bırakarak iç turizme yönelmektir. Bu bağlamda turizm işletmeleri; yabancı turist talebi azaldığında yerli turiste nasıl yöneleceklerine yönelik satış promosyonlarına hazırlıklı olmalıdırlar (Kalpaklıoğlu, 2010).

Görüldüğü üzere turizm, ekonomik kriz durumları için yaşatılması ve sürdürülmesi gerekli bir sektördür. Ülke içinde ortaya çıkabilecek ulusal ekonomik krizlerde yabancı turistlerden, küresel ekonomik krizlerde yerli turistlerden gelir elde edebilmek mümkündür. Bu kapsamda, kamu politika-yapıcılarının, farklı kökenli piyasaların hassasiyeti hakkında bilgi olmaları ve güçlendirilmeleri önem arz etmektedir. Turizm sektöründeki kamusal ve özel kurumların ekonomik durumunda, turistlerin nasıl bir tepki sergileyeceğini bilmeleri ve farklı piyasalardaki turistlerin heterojen taleplerini azaltmakla yakinen ilgili olmaları gerekmektedir (Eugenio-Martin ve Campos-Soria, 2014).

Ekonomik kriz dönemlerinde, lüks tüketimden uzak durmak, daha sade ve ihtiyaçlara yönelik yaşamak genel bir sosyolojik eğilimdir. Önünü görememek ve ekonomik belirsizlikler, tüketicuyu ister istemez lüks tüketimden alıkoyar. Turizm sektörünün zorunlu olmayan ihtiyaçları (lüks, konfor, boş zamanları değerlendirme, kültür) karşılayan sektör olması, bu sektörün ekonomik krizlere karşı hazırlıklı olmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda turizm sektöründe Philip Kotler'in (2005) beyan ettiği: "bir ekonomik durgunluk dönemi gelip çattığında, çoğu şirket harcamalarını kısma telaşına düşer. Ekonomik durgunluk dönemlerinde "müşteri değer" önermenizden taviz vermeyin. Şirketler, her ne kadar kâr marjları zarar görecektir olsa da geçici bir süre için fiyatlarını indirmeyi düşünmelidir. Bu durum müşterilerinizi elinizde tutmanız, onların markalarını değiştirip rakiplerinizi denemelerine izin vermenizden daha iyidir. Bir durgunluk dönemi süresince müşteriler, fiyat

konusunda oldukça hassas olduklarından, fiyatlardan taviz vermek maruz görülebilir” ifadelerinde aramalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2009). Küresel Finansal Kriz ve Türkiye’ye Etkileri. *Çerçeve Dergisi*, (4), 18-25.
- Eren, A. ve Süslü, B. (2001). Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi. *Yeni Türkiye Dergisi*, (41), 662-674.
- Esen, Ş. ve Uyar, H. (2011). Küresel Krizin Yerel Ekonomilere Etkileri: Bartın ve Karabük İli Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, 15(46), 357-370.
- Eugenio-Martin, J. L. & Campos-Soria, J. A. (2014). Economic Crisis and Tourism Expenditure Cutback Decision. *Annals of Tourism Research*, (44), 53-73.
- Harris, H. (2001). Content Analysis of Secondary Data: A Study of Courage in Managerial Decision Making. *Journal of Business Ethics*, 34(3), 191-208.
- Kalpaklıoğlu, N. Ü. (2010). Krizlere En Hassas Sektör Turizmde Etkin Kriz Yönetimi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12(44), 139-155.
- Kibritçioğlu, A. (2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, (27), 174-182.
- Kotler, Philip (2005). *A’dan Z’ye Pazarlama*. İngilizceden Çeviren: Aslı Kalem Bakkal. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Koroğlu, A. (2004). *Turizmde Kriz Yönetimi (Otel İşletmelerinde ve Seyahat Acentalarında Bir Uygulama)*. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- Marcouiller, D. W., Kim, K. K. & Deller, S.C. (2004). Natural Amenities, Tourism and Income Distribution, *Annals of Tourism Research*, 31(4), 1031-1050.
- Marin, D. (1992). Is the Export-Led Hypothesis Valid for Industrial Countries? *Review of Economics and Statistics*. (74), 678-688.
- Okumuş, F. (2001). 2001 Yılı Başında Ortaya Çıkan Ekonomik Krizin Bodrum’daki Konaklama İşletmeleri Üzerine Etkileri, 2. Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu, Türkiye Turizmini Araştırma Enstitüsü (6-7 Aralık). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Okumuş, F ve Çiçek, E. (2002). 2001 Yılı Başında Ortaya Çıkan Ekonomik Krizin Bodrum’daki Konaklama İşletmeleri Üzerine Uzun Vadeli Etkileri ve Otelcilerin Krizden Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Akdeniz Ülkeleri Turizm Kongresi (17-21 Nisan 2002)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Olalı, H. ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*, İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık Şti.
- Önal, Y. B. ve Berikol, B. Z. (2004). Finansal Krizler ve Konaklama İşletmeleri Üzerine Etkilerinin Araştırılması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 47-61.
- Sinclair, M. (1997). *The Economics of Tourism*. London, UK: Routledge.
- Tulay, B. ve Erdönmez, P. A. (1999). Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar. TBB Araştırma Raporu, <<http://www.econturk.org/Turkiye.htm>> (Erişim tarihi: 29.12.2008).
- TUIK (2012). *İstatistik Göstergeler 1923-2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- UNWTO (2010). *World Tourism Barometer*, 8(1), January 2010.

- Ünlüöner, K. ve Kılıçlar, A. (2004). Ekonomik Yansımalarıyla Türk Turizminin Seksen Yılı. Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2004/1), 131-156.
- Ünlüöner, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2007). Turizm Ekonomisi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.